

Transformacja Estonii po rozpadzie Związku Radzieckiego. Determinanty historyczne i analiza porównawcza skutków

KRZYSZTOF KACZMAREK

ORCID 0000-0001-8519-1667

Politechnika Koszalińska, Wydział Humanistyczny

e-mail: puola1972@gmail.com

Słowa kluczowe: Estonia, Związek Radziecki, transformacja, demokracja, edukacja, cyfryzacja

Abstrakt

Estonia jest jednym z piętnastu państw powstałych na skutek rozpadu Związku Radzieckiego. Przeprowadziła na tyle skuteczne reformy, że obecnie jest wysoko rozwiniętą pod względem gospodarczym i społecznym zachodnią demokracją. Obecnie Estonia znajduje się w czołówce państw postradzieckich i byłych satelickich pod względem wolności od korupcji, demokratyzacji, poziomu edukacji czy budowania społeczeństwa cyfrowego.

Głównym celem artykułu była odpowiedź na pytanie dotyczące społecznych, politycznych i ekonomicznych efektów reform przeprowadzonych w Estonii po uniezależnieniu się tego państwa od Związku Radzieckiego (ZSRR). Poprzez porównanie odpowiednich wskaźników implikacje tych reform zostały przedstawione na tle innych byłych republik radzieckich i państw Europy Środkowo-Wschodniej. W artykule przedstawiono również historyczne determinanty prozachodniej orientacji Estonii i jej mieszkańców. Bez społecznego poparcia dla integracji z Europą Zachodnią przeprowadzenie udanej transformacji byłoby niemożliwe. Spośród czynników historycznych największy wpływ na sposób i jakość przeprowadzonych w Estonii reform miało wieloletnie oddziaływanie zachodnioeuropejskiej, szczególnie niemieckiej, kultury i gospodarki.

Wyniki badań pokazują, że Estonia jest najmniej dotkniętym korupcją i najbardziej demokratycznym państwem obszaru poradzieckiego. Natomiast pod względem jakości kształcenia państwo to zajmuje pierwsze miejsce nie tylko w grupie państw postradzieckich, ale w całej Europie. Pod względem budowania społeczeństwa informacyjnego i e-państw Estonia jest światowym liderem przedstawianym jako przykład dla innych państw.

Transformation of Estonia after the collapse of the Soviet Union. Historical determinants and comparative analysis of effects

Keywords: Estonia, the Soviet Union, transformation, democracy, education, digitization

Abstract

Estonia is one of the fifteen states created as a result of the collapse of the Soviet Union, which introduced such effective reforms that it is now a highly developed, economically and socially Western democracy. Currently, Estonia is at the forefront of post-Soviet and

former satellite countries in terms of freedom from corruption, democratization, the level of education, and building a digital society. The main aim of the article was to answer the question concerning the social, political, and economic effects of reforms implemented in Estonia after the country became independent from Moscow. By comparing relevant indicators, the implications of these reforms were presented against the background of other former Soviet republics and Central and Eastern European states. The article also presents the historical determinants of the proWestern orientation of Estonia and its inhabitants. Without social support for integration with Western Europe, it would be impossible to carry out a successful transformation. Among the historical factors, the centuries-old influence of Western European, especially German, culture and economy had the greatest impact on the manner and quality of the reforms carried out in Estonia. The research shows that Estonia is the least affected by corruption and the most democratic country in the post-Soviet area. However, in terms of the quality of education, the country ranks first not only in the group of post-Soviet countries, but also in the whole of Europe. On the other hand, in terms of building the information society and e-state, Estonia is a world leader and is presented as an example to other countries.

Wprowadzenie

Estonia jest jednym z najmniejszych państw Europy zarówno pod względem powierzchni, jak i liczby ludności. Zamieszkuje ją około 1 330 000 osób (Statistics Estonia, 2021) i obejmuje ona obszar 45 215 km² (Lewandowski, 2002, s. 10). Obok Litwy i Łotwy jest jedną z trzech byłych republik radzieckich, które obecnie są członkami Unii Europejskiej (UE) i Paktu Północnoatlantyckiego (NATO). Możliwość integracji Estonii z gospodarczymi i militarnymi strukturami Zachodu pojawiła się dopiero po formalnym rozpadzie ZSRR w 1991 roku. Kiedy Estonia stała się niepodległą, przeprowadziła szereg reform społecznych, politycznych i ekonomicznych, dzięki którym stała się nowoczesnym, demokratycznym i zorientowanym proeuropejsko państwem.

Kluczową kwestią podniesioną w artykule będzie próba odpowiedzi na pytanie dotyczące determinantów prozachodniej orientacji społeczeństwa Estonii i przyczyn efektywności transformacji ustrojowej tego państwa po roku 1991. Spośród powstałych po rozpadzie ZSRR państw jedynie Estonia wraz z Litwą i Łotwą rozpoczęły reformy, dzięki którym ostatecznie zbudowały prozachodnie i demokratyczne społeczeństwa. W tym samym bowiem okresie niepodległość uzyskały również takie państwa, jak np. Białoruś czy Turkmenistan, w przypadku których trudno mówić zarówno o prozachodniej orientacji, jak i o systemie demokratycznym.

Drugie pytanie badawcze będzie dotyczyło efektów społecznych, gospodarczych i politycznych zmian, które zaszły w Estonii po rozpadzie ZSRR, oraz czy Estonia wykorzystała zmianę sytuacji geopolitycznej na swoją korzyść. Zbadanie procesów demokratyzacji i europeizacji Estonii wymaga zastosowania wielu metod badawczych. Przede wszystkim będą to metody historyczna i komparatystyczna (porównawcza).

Podejście historyczne jest jednym z najczęściej stosowanych podejść badawczych w naukach politycznych (Pawłuszko, 2013, s. 7). Aby zrozumieć współczesny system społeczny i polityczny państwa, niezbędne jest zastosowanie podejścia historycznego. Amerykański historyk i politolog Peter Charles Hoffer podkreśla, że podstawą zrozumienia każdego zjawiska będącego przedmiotem badań politologicznych są wnikliwe badania jego historii (Hoffer, 2008, s. 106–127).

Z kolei dziewiętnastowieczny angielski historyk, John Robert Seeley, napisał, że „historia jest przeszłością polityki, a polityka jest terażniejszością historii” (Himmelfarb, 2004, s. 172). Leszek Moczulski w książce *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni* podkreśla, że „zmiennie układy przestrzenne nie odchodzą w przeszłość bez śladu” (Moczulski, 2010, s. 316). Jednak zastosowanie podejścia historycznego nie oznacza prześledzenia całej historii Estonii. Analizie historycznej zostaną poddane przede wszystkim te wydarzenia i procesy, które według autora determinowały kierunek rozwoju Estonii po rozpadzie ZSRR. Będą to kształtujące kulturę i gospodarkę aspekty związków ziem estońskich i ich mieszkańców z Europą Zachodnią.

Następnie zastosowana zostanie metoda komparatystyczna, często uważana za jedną z podstawowych metod badawczych w politologii i mająca w tej dyscyplinie naukowej większe znaczenie niż w pozostałych naukach społecznych. Według włoskiej politolog Donatelli della Porty „porównywanie to podstawa każdej wiedzy” (Bajer, 2012, s. 16), a według Davida Colliera porównywanie to główne narzędzie analityczne i w naukach politycznych jest często wykorzystywane w powiązaniu z metodami stosowanymi w innych dyscyplinach naukowych, takimi jak analiza statystyczna czy badania historyczne (Collier, 1993, s. 105). Zdaniem części politologów w celu porównania zjawisk politycznych należy porównać również ich genezy. W takim wypadku ma miejsce połączenie metody porównawczej z historyczną (Yengoyan, 2006, s. 13.). Często metoda porównawcza bywa określana jako rozszerzenie metody historycznej (Schermes, 2007, s. 48). W kontekście przemian, jakie zaszły w Estonii od roku 1992, najistotniejsze będzie porównanie jej z pozostałymi, byłymi republikami radzieckimi. Porównane zostaną przede wszystkim wskaźniki opisujące rozwój społeczny i odpowiadające za rozwój gospodarczy.

Zastosowana zostanie również metoda ilościowa, która w naukach politycznych wykorzystuje dane liczbowe opisujące zjawiska będące przedmiotem ich badań. Metoda ta jest często powiązana z metodą porównawczą i służy zazwyczaj usystematyzowaniu danych (Bennett, 1986, s. 1–2).

Powyższe metody uzupełnione o systemową, jakościową i instytucjonalno-prawną pozwolą na zbadanie przyczyn, przebiegu i skutków zmian, które zaszły w polityce, gospodarce i położeniu geopolitycznym Estonii oraz w społeczeństwie tego państwa w latach 1992–2000.

Historyczne determinanty europejskości Estonii

Rzeczywistość polityczna państwa jest uwarunkowana historycznie i podlega ciągłym zmianom w czasie, a zrozumienie współczesnych zjawisk i procesów społecznych wymaga poznania ich genezy i ewolucji. Procesy integracji Estonii ze strukturami Europy Zachodniej są pochodną historii tego państwa. Podejście historyczne umożliwia prześledzenie procesu kształtowania się systemu społeczno-politycznego Estonii. Aby zrozumieć współczesne determinanty polityki Estonii, należy przeanalizować historię kształtowania się społeczeństwa tego państwa i jego związków z innymi społeczeństwami od czasów najdawniejszych.

O początkach należących do ludów ugrofińskich Estończyków i Estonii nie wiadomo niestety nic (Okulicz-Kozaryn, 1993, s. 7–27). Z powodu braku źródeł pisanych historię plemion ugrofińskich badać można jedynie lingwistycznie, etnograficznie czy snuć hipotezy na podstawie znalezisk archeologicznych. Nie wiadomo, kiedy dokładnie plemiona ugrofińskie przybyły

na tereny dzisiejszej Estonii i Finlandii. Nie podlega jednak dyskusji wspólne pochodzenie Estończyków i Finów (Cieślak, 1983, s. 15). Współczesne języki estoński i fiński są podobne do siebie w takim stopniu, że różnice lingwistyczne nie stanowią bariery w porozumiewaniu się ze sobą mieszkańców tych państw.

Większość badań nad zjawiskami takimi, jak rozwój narodów, państw i poczucie przynależności narodowej wiodą do wniosku, że ważnym czynnikiem, mającym wpływ na kształtowanie się narodu i modelowanie państwa, jest język (Kuczkiewicz-Fraś, 2012, s. 123). Niektórzy badacze historii politycznej podkreślają wpływ podobieństw językowych na tworzenie się sojuszy politycznych (Sakkov, 2014, s. 161–164). Na początku XX wieku podobieństwa lingwistyczne i etniczne oraz wspólne korzenie stały się źródłem popularnej w Finlandii i Estonii idei „Wielkiej Finlandii”, polegającej na zjednoczeniu wszystkich ludów fińskich w jednym organizmie państwowym. Twórcy i zwolennicy tej idei zakładali, że wszystkie ludy posługujące się językiem fińskim i pokrewnymi do niego stanowią w rzeczywistości jeden naród, który powinien znajdować się we wspólnym państwie (Fingerroos, 2012, s. 483–512). Wśród badaczy estońskich i fińskich przeważa opinia, że ludność ugrofińska zamieszkiwała tereny całej północno-wschodniej Europy na długo przed przybyciem na ten kontynent Indoeuropejczyków (Jornonen, 2017).

Przez większą część swojej historii terytoria zamieszkałe przez Estów znajdowały się pod panowaniem obcych mocarstw, będąc obiektem rywalizacji Hanzy, Szwecji, Danii, Królestwa Korony Polskiej, księstw ruskich, Zakonu Kawalerów Mieczowych (później Prus). Jednocześnie przez wiele stuleci obszar współczesnej Estonii stanowił wschodnią rubież, reprezentowanej głównie przez Niemców, kultury zachodnioeuropejskiej (Lewandowski, 2002, s. 5). Kultura niemiecka miała wpływ na mieszkańców Estonii bez względu na zmieniającą się na przestrzeni wieków przynależność państwową tych terenów. Według części estońskich badaczy to właśnie związki kulturowe z Niemcami ukształtowały w dużej mierze współczesne społeczeństwo Estonii (Sakova-Merivee, 2015).

Jednak aby mieć pełniejszy obraz obecnej sytuacji politycznej i gospodarczej w Estonii oraz jej związków z Europą Zachodnią, należy rozpocząć analizy historyczne od roku 1194, kiedy to papież Celestyn III wezwał do chrystianizacji północno-wschodnich części Europy. Na wezwanie odpowiedziało głównie rycerstwo niemieckie, zakładając na terenach dzisiejszych państw bałtyckich komturie i budując zamki (Christiansen, 2009, s. 117). Można zauważyć, że dla krzyżowców gospodarka była rzeczą najważniejszą. Nie prowadzili oni wojen jedynie dla idei, ale w celu zaprowadzania swojego porządku i czerpania korzyści materialnych. Kiedy zamków krzyżackich przybywało, gospodarka stawała się coraz bardziej efektywna.

W roku 1202 w Rydze niemieccy osadnicy utworzyli Zakon Kawalerów Mieczowych, który w roku 1237 połączył się z Zakonem Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie (Krzyżakami), przejmując jego regułę (Rudnicki, *Zakon...*). Do połowy XIII wieku rycerze podbili ludność miejscową i zarządzali niemal całym obszarem współczesnej Estonii (Christiansen, 2009, s. 154–159). Ugruntowała się tam wówczas dominująca pozycja gospodarcza Niemców. Według wielu historyków taki stan utrzymywał się aż do wybuchu I wojny światowej w roku 1914 (Lewandowski, 2002, s. 111–160). Nawet kiedy ziemie te znajdowały się pod zarządkiem

innych państw, pod względem gospodarczym były zdominowane przez Niemców. Jednocześnie od połowy XIII wieku działała i rosła w siłę Hanza, grupa miast portowych w basenie Morza Bałtyckiego, która stanowiła silne wsparcie dla niemieckiej gospodarki na terenie Estonii i całych Inflant.

Przyłączenie Estonii do Rosji w 1721 roku nie zmieniło dominującej pozycji Niemców bałtyckich. Dodatkowo otworzyły się dla nich możliwości robienia karier wojskowych i urzędniczych na dworze petersburskim. Jednocześnie, dzięki otworzeniu się rosyjskiego rynku na produkty estońskie, właściciele ziemscy i kupcy mogli powiększać swoje majątki (Lewandowski, 2002, s. 107–113).

W połowie XIX wieku na skutek estońskiego przebudzenia kulturowego zaczęła się tworzyć estońska tożsamość narodowa. Industrializacja i urbanizacja zaczęły łamać stary porządek. W miastach liczba Estończyków przewyższyła liczbę Niemców. Rodziła się estońska prasa, w której coraz częściej przedstawiane były postulaty autonomii Estonii. Odpowiedzią caratu były represje i zintensyfikowanie rusyfikacji. To z kolei spowodowało zmianę postawy niemieckiego ziemiaństwa wobec miejscowej ludności. Dotychczasowi przeciwnicy nauczania Estończyków języka niemieckiego przeszli do propagowania germanizacji (Lewandowski, 2002, s. 137–138). Żądania polityczne dotyczące autonomii Estonii znalazły silny wyraz podczas rewolucji 1905 roku. W tym samym roku w Tartu zorganizowano Kongres Ogólnoestoński (Iwaskiw, 1995).

Mimo ograniczeń związanych z dominacją Rosji w sferze polityki, przed wybuchem I wojny światowej estońskie społeczeństwo było już dobrze zorganizowane i otwarte na szeroko rozumianą kulturę zachodnioeuropejską. Nowe idee przenikały do Estonii zazwyczaj za pośrednictwem Finlandii, najbliższego pod względem kultury i języka sąsiada (Lewandowski, 2002, s. 161).

Podobnie jak pozostałe państwa bałtyckie, Litwa i Łotwa, po zakończeniu I wojny światowej Estonia proklamowała niepodległość. System polityczny niepodległej Estonii charakteryzował się niestabilnością i częstymi zmianami rządów, które w latach 1918–1933 zmieniały się dwadzieścia trzy razy. Na początku lat trzydziestych w Estonii, podobnie jak w wielu innych państwach europejskich w tamtym okresie, rosło poparcie dla silnych form sprawowania władzy. Zaproponowano kilka zmian konstytucyjnych, z których najbardziej radykalna została zgłoszona przez protofaszystowską Ligę Weteranów Wojny o Niepodległość (Iwaskiw, 1995).

Zaniepokojony możliwością przejścia władzy przez faszystów wicepremier Konstantin Päts zorganizował prewencyjny zamach stanu 12 marca 1934 roku. We współpracy z armią rozpoczął sprawowanie, trwających praktycznie bez przerwy do 1940 roku, rządów. Zawiesił funkcjonowanie parlamentu i działalność partii politycznych. Przywódcy Ligi zostali aresztowani. Początkowo działania Pätsa popierała większość estońskiego społeczeństwa, jednak po zneutralizowaniu zagrożenia ze strony Ligi pojawiły się postulaty powrotu do demokracji parlamentarnej. W 1936 roku Päts zaproponował liberalizację, wybory do zgromadzenia konstytucyjnego i uchwalenie nowej konstytucji. Jednak podczas wyborów do nowego parlamentu partie polityczne pozostawały zawieszane, z wyjątkiem Frontu Narodowego Pätsa. W 1938 roku Päts został wybrany przez nowy parlament na prezydenta (Iwaskiw, 1995).

Niepodległość Estonii nie trwała jednak długo. Podpisany 23 sierpnia 1939 roku pakt o nieagresji między Niemcami a Związkiem Radzieckim, zwany „paktem Ribbentrop-Mołotow”, zawierał tajny protokół mówiący między innymi o włączeniu Estonii do radzieckiej strefy wpływów.

W myśl tego protokołu w drugiej połowie września 1939 roku ZSRR zażądał od Estonii zmian w stosunkach politycznych. Pod naciskiem władz radzieckich i z powodu braku jakiegokolwiek reakcji ze strony państw zachodnich, na przełomie września i października 1939 roku Estonia zawarła ze Związkiem Radzieckim układ o przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy. Najistotniejsze dla dalszej przyszłości Estończyków okazało się wyrażenie zgody na rozmieszczenie na swoich terytoriach radzieckich baz wojskowych. Latem 1940 roku Estonia stała się republiką radziecką (Lewandowski, 2002, s. 213–217).

W 1941 roku do Estonii wkroczyli Niemcy. Postrzegając Związek Radziecki jako swojego największego wroga, Estończycy witali wojska niemieckie entuzjastycznie, traktując je jak wyzwolicieli. W przeciwieństwie do pozostałych, okupowanych przez III Rzeszę państw, w Estonii ruch oporu niemal nie istniał (Hiio, 2009).

Próby sowietyzacji i rusyfikacji Estonii po II wojnie światowej

Po zakończeniu II wojny światowej Estonia pozostała częścią ZSRR. Na masową skalę zaczęły się deportacje na Syberię. Rozpoczęto przymusową kolektywizację. Sowietyzacja Estonii dotyczyła wszystkich sfer aktywności społecznej, gospodarczej i politycznej. Nasilenie tego procesu przebiegało z różnym natężeniem w różnych okresach.

Dynamicznie postępująca industrializacja kraju spowodowała znaczący napływ ludności rosyjskojęzycznej, który ze względu na różnice lingwistyczne między ludnością miejscową a napływową miał w Estonii szczególne skutki. Przed II wojną światową, poza Estończykami, na terytorium Estonii zamieszkiwali przede wszystkim pochodzący z państw sąsiednich Szwedzi, Rosjanie, Łotysze oraz nieposiadający własnego państwa Żydzi. Liczba przedstawicieli innych narodowości była stosunkowo niewielka. Dużą grupę stanowili również Niemcy bałtyccy. Włączenie Estonii do Związku Radzieckiego diametralnie zmieniło tę sytuację (Tõnurist, 2013, s. 67).

Pod koniec istnienia Związku Radzieckiego, w przededniu proklamowania niepodległości, Estonia była zamieszkaana przez niemal 1,6 mln osób, z czego 61% stanowili Estończycy, a około 30% Rosjanie (Eesti Statistika). Inne, posługujące się głównie językiem rosyjskim, mniejszości etniczne, w tym Ukraińcy, Białorusini i Żydzi, zazwyczaj identyfikowali się politycznie z Rosjanami i byli postrzegani jako Rosjanie przez rdzenną ludność Estonii (Immigration and Refugee Board of Canada, 1992).

Imigrantom rosyjskojęzycznym, którzy przybyli do Estonii po zakończeniu II wojny światowej (głównie do pracy w kompleksach przemysłowych lub służby w wojsku radzieckim), zapewniano mieszkania (często niedostępne dla Estończyków) i własne, oddzielone od estońskiego systemu edukacji, szkoły. W okresie radzieckim Rosjanie byli zazwyczaj zatrudniani przy pracach fizycznych (które w systemie radzieckim były lepiej płatne), podczas gdy stanowiska umysłowe (gorzej płatne) były zdominowane przez Estończyków. Do 1990 roku również każdy aspekt polityki był zdominowany przez Rosjan. Wszystkie te czynniki spowodowały, że w okresie radzieckim w Estonii niemal niezależnie funkcjonowały równoległe dwie grupy etniczne (Immigration and Refugee Board of Canada, 1992). Utrudnione kontakty Estończyków z ludnością napływową wynikały nie tylko

z polityki prowadzonej przez ZSRR, ale również z barier językowych. W związku z tworzącymi trudną do przekroczenia barierę różnicami lingwistycznymi, w przeciwieństwie do Ukrainy czy Białorusi, w Estonii nie następował nasilony proces rusyfikacji językowej ludności miejscowej. Również ludność napływowa, bez względu na to, z jakiej części ZSRR pochodziła, nie ulegała estonizacji. Pod koniec dominacji radzieckiej jedynie niespełna 2% ludności republiki niebędącej etnicznymi Estończykami traktowało język estoński jako ojczysty (Eberhardt, 1997, s. 31–33).

Efekty przemian politycznych, społecznych i gospodarczych, które dokonały się w Estonii po rozpadzie ZSRR

Kiedy system komunistyczny w Europie zaczął się rozpadać, głównym, a zarazem wspólnym celem politycznym wszystkich republik bałtyckich stało się uniezależnienie polityczne i gospodarcze od ZSRR. Proces zmian politycznych został wywołany prodemokratycznymi poglądami większości mieszkańców, dążącymi do osiągnięcia zachodnioeuropejskiego poziomu życia (Kirbiš, 2013, s. 244).

Część badaczy postrzega proces europeizacji Estonii oraz Litwy i Łotwy jako efekt powstania silnych związków ekonomicznych z państwami Europy Zachodniej. Największym partnerem handlowym dla Litwy i Łotwy stały się Niemcy, a w przypadku Estonii były to państwa nordyckie, szczególnie Finlandia. Jednocześnie presja wywierana na państwa bałtyckie ze strony Wspólnot Europejskich w okresie przedakcesyjnym spowodowała dostosowanie norm krajowych do standardów europejskich niemal we wszystkich dziedzinach (Kern, Joas, Jahn, 2008, s. 220). Natomiast w odniesieniu do innych państw postradzieckich w ogóle trudno jest mówić o procesie europeizacji w sensie dostosowywania systemu do standardów zachodnioeuropejskich.

Kiedy 20 sierpnia 1991 roku Estonia proklamowała niepodległość, jedną z najważniejszych spraw do rozwiązania były kwestie językowe i narodowościowe. Część ludności rosyjskojęzycznej naturalnie ciążyła ku Rosji i sprzeciwiała się niepodległości Estonii. Już w 1989 roku przystąpiono w Estonii do tworzenia spisów obywateli estońskich, opierając się na prawodawstwie sprzed II wojny światowej, a 26 lutego 1992 roku Rada Najwyższa Estońskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej przywróciła ustawę o obywatelstwie z 1 lipca 1938 roku, według której jednym z kryteriów przyznania obywatelstwa estońskiego była znajomość języka estońskiego. Na skutek tego działania około pół miliona mieszkających na stałe w Estonii osób zostało pozbawionych obywatelstwa, a co za tym idzie – również praw wyborczych (Szabaciuk, 2016, s. 220). Spowodowało to pozbawienie ludności prorosyjskiej możliwości wpływania na ustrój i politykę państwa. Przywrócenie niepodległości odbyło się na zasadzie ciągłości polityczno-prawnej państwa estońskiego sprzed jego aneksji przez ZSRR (Nutt, 2016). W Estonii doszło do transformacji, dzięki którym mogły rozpocząć się procesy integracyjne z Europą Zachodnią.

Efekty zmian, które zaszły w Estonii po jej politycznym i gospodarczym uwolnieniu się od ZSRR, można zauważyć, stosując metodę porównawczą. Przedstawienie określonych wskaźników opisujących Estonię i jej mieszkańców na tle innych państw pozwala odpowiedzieć na pytanie dotyczące wykorzystania przez Estończyków szans na rozwój własnego państwa po rozpadzie ZSRR.

Pierwszym ze zjawisk, które można porównać, jest korupcja, zjawisko podważające zaufanie do instytucji publicznych, osłabiające demokrację i hamujące rozwój gospodarczy. Według definicji Transparency International (TI) korupcja jest definiowana jako nadużycie powierzonej władzy w celu osiągnięcia korzyści osobistych (Transparency International). TI corocznie publikuje raporty zawierające dane dotyczące poziomu korupcji w poszczególnych badanych państwach. Dla pełniejszego zobrazowania poziomu korupcji w Estonii korzystne jest przedstawienie w tym samym ujęciu czasowym (miejsce w 2020 r. i zmiana w stosunku do 2012 r.) Litwy i Łotwy, które będąc również w przeszłości republikami radzieckimi, stały się członkami Unii Europejskiej, a także Białorusi i Ukrainy – postradzieckimi państwami graniczącymi z UE:

- Estonia – 17. miejsce – awans o 11,
- Litwa – 35. miejsce – awans o 6,
- Łotwa – 42. miejsce – awans o 8,
- Białoruś – 63. miejsce – awans o 16,
- Ukraina – 117. miejsce – awans o 7 (Transparency International, 2021).

Według TI w 2020 roku pod względem wolności od korupcji Estonia zajęła 17. miejsce (na 180 państw), awansując o 11 od roku 2012 i zbliżyła się do poziomu państw nordyckich, które są jednymi z najmniej dotkniętych tym zjawiskiem obszarów na świecie. Warto również dodać, że Estonia jest najmniej dotkniętym korupcją państwem postradzieckim, wyprzedzając pod tym względem także wszystkie pozostałe kraje byłego bloku wschodniego (Transparency International, 2021). Poziom korupcji w danym państwie i społeczna akceptowalność tego zjawiska w sposób bezpośredni wpływa na jakość jego demokracji. Korupcja ma również wpływ na szeroko rozumiany rozwój gospodarczy, który jest odwrotnie proporcjonalny do jej poziomu (Šumah, 2018).

Kolejnym porównywanym wskaźnikiem jest opracowywany przez powiązaną z tygodnikiem „The Economist” jednostkę badawczą The Economist Intelligence Unit wskaźnik demokracji, opisujący poziom demokracji w 165 państwach i 2 terytoriach zależnych (The Economist Intelligence Unit, 2021, s. 3). Opracowane na podstawie raportów za lata 2012 (The Economist Intelligence Unit, 2013) i 2020 (The Economist Intelligence Unit, 2021) porównanie przedstawia miejsce państw w rankingu wskaźnika demokracji za rok 2020 wraz ze zmianą w stosunku do roku 2012:

- Estonia – 27. miejsce – awans o 7,
- Litwa – 42. miejsce – bez zmian,
- Łotwa – 38. miejsce – spadek o 9,
- Białoruś – 148. miejsce – awans o 7,
- Ukraina – 79. miejsce – spadek o 1.

Najistotniejsze wydaje się to, że pod względem demokracji Estonia zajmuje pierwsze miejsce w grupie porównywanych państw. Jednocześnie przywołany powyżej raport za rok 2020 ukazuje Estonię jako najbardziej demokratyczne państwo spośród wszystkich byłych republik radzieckich i państw bloku wschodniego (The Economist Intelligence Unit, 2021).

Jednym z głównych czynników mających wpływ na jakość funkcjonowania państwa jest poziom edukacji. Istnieją badania, które wskazują na istnienie zależności między poziomem i jakością kształcenia a wzrostem gospodarczym (Wiśniewska, 2015). Dane dotyczące jakości

kształcenia pozwalają z pewnym prawdopodobieństwem przewidywać kierunki rozwoju społeczeństw i państw.

Przeprowadzane co trzy lata i koordynowane przez OECD badania PISA odbyły się po raz ostatni w 2018 roku. Badania te wskazały, że uczniowie estońskich szkół są w ścisłej czołówce światowej pod każdym względem. Natomiast na tle Europy estońscy uczniowie potrafią najlepiej liczyć, czytać ze zrozumieniem i rozumować w naukach ścisłych (OECD, 2019).

Aspektem rozwoju Estonii, nad którym warto szczególnie się pochylić, jest budowa społeczeństwa informacyjnego. Obecnie Estonia jest postrzegana jako najbardziej zaawansowane cyfrowo państwo świata, w którym 99% spraw urzędowych można załatwić online (E-estonia). Ma to szczególne znaczenie w dobie pandemii COVID-19 i przeniesienia do cyberprzestrzeni wielu aspektów funkcjonowania społeczeństw. Jednak cyfryzacja społeczeństwa to nie jedynie stworzenie infrastruktury, chociaż od niej należy cały proces rozpocząć. Estonia rozpoczęła przygotowania do stworzenia społeczeństwa informacyjnego już w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości. W 1997 roku 97% estońskich szkół miało dostęp do internetu. Do roku 2002 wszystkie zamieszkałe tereny zostały pokryte darmową siecią Wi-Fi, a od 2007 roku używa się w Estonii elektronicznych dowodów osobistych i możliwe jest głosowanie przez internet (Arets, 2017). Uczniowie estońskich szkół uczą się kodowania już w wieku 7–8 lat (Dzierżek, 2015). Pod względem budowy społeczeństwa cyfrowego Estonia może stanowić przykład dla pozostałych państw, nie tylko postradzieckich czy europejskich, ale całego świata.

Każdy z elementów (poziom korupcji, wskaźnik demokracji, jakość edukacji i stopień cyfryzacji) charakteryzujących współczesną Estonię może stanowić przedmiot osobnych badań. Jednak celem tego artykułu była odpowiedź na pytanie o to, czy Estonia wykorzystała możliwości rozwoju po rozpadzie ZSRR.

Podsumowanie

Po 1991 roku Estonia dokonała najefektywniejszej w Europie transformacji ustrojowo-gospodarczej. Pod względem uproszczenia biurokracji, przejrzystości działań władz na każdym szczeblu i cyfryzacji administracji państwo to może stanowić przykład dla innych. Do czynników, które miały wpływ na sukces Estonii, można zaliczyć uwarunkowania historyczne i ukształtowane nimi nastawienie Estończyków na rozwój gospodarczy. Obecny poziom edukacji i stosunkowo niski poziom korupcji w tym państwie pozwala postawić hipotezę, że dystans w rozwoju gospodarczym, technologicznym i społecznym między Estonią a pozostałymi państwami postradzieckimi będzie się zwiększał.

Po rozpadzie ZSRR Estonia wykorzystała okres niestabilności politycznej Federacji Rosyjskiej i przeprowadziła dynamiczne i radykalne reformy, uniezależniając się od wpływów wschodniego sąsiada. Kiedy sytuacja w Rosji się ustabilizowała, Estonia rozpoczęła już procesy integracji politycznej i gospodarczej z Zachodem. W podobny sposób postąpiły Litwa i Łotwa. Natomiast państwa takie jak Białoruś czy Ukraina, zwlekając z reformami, znalazły się w kręgu wpływów Rosji, sukcesora polityki ZSRR.

Estonia odniosła sukces transformacyjny nie dlatego, że reformy, które przeprowadziła, miały wyjątkowy charakter, ale dlatego, że w ogóle je przeprowadziła. Była w stanie tego dokonać dzięki większemu niż w pozostałych państwach postradzieckich zaufaniu Estończyków do władz swojego państwa.

Bibliografia

- Arets, M. (2017). *How Estonia Became the Most Digital Country in the World*. Pobrano z: <https://collaborative-economy.com/featured/how-estonia-became-the-most-digital-country-in-the-world> (7.04.2017).
- Bajer, J. (2012). Badania porównawcze w politologii. Zagadnienia metodologiczne. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 8, 15–70.
- Bennett, S. (1986). *The Quantitative Approach in Political Science: An Introduction*. New York: Edwin Mellen Press.
- Christiansen, E. (2009). *Krucjaty północne*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Cieślak, T. (1983). *Historia Finlandii*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Collier, D. (1993). *The Comparative Method*. Washington: American Political Science Association. Pobrano z: <http://polisci.berkeley.edu/sites/default/files/people/u3827/APSA-TheComparativeMethod.pdf> (31.03.2021).
- Dzierżek, A. (2015). *Cud technologiczny na północy Europy. Jak Estonia stała się internetową potęgą i państwem bez granic*. Pobrano z: <https://forsal.pl/artykuly/865849,cud-technologiczny-na-polnocy-europy-jak-estonia-stala-sie-internetowa-potega-i-panstwem-bez-granic.html> (7.04.2021).
- Eberhardt, P. (1997). *Problematyka narodowościowa Estonii*. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Eesti Statistika. Statistika andmebaas. *RV02111: Rahvastik soo ja vanuse järgi, 1. Jaanuar (1950–1999)*. Pobrano z: https://andmed.stat.ee/et/stat/Lepetatud_tabelid__Rahvastik.Arhiiv__Rahvastikun%C3%A4itajad%20ja%20koosseis.%20Arhiiv/RV02111 (22.03.2021).
- E-estonia. *We Have Built a Digital Society and We Can Show You How*. Pobrane z: <https://e-estonia.com> (7.04.2021).
- Fingerroos, O. (2012). „Karelia Issue”: The Politics and Memory of Karelia in Finland. W: T. Kinnunen, V. Kivimäki (red.), *Finland in World War II: History, Memory, Interpretations* (s. 483–517). Leiden: Brill.
- Hiio, T. (2009). *German Occupation in Estonia 1941–1944*. Pobrano z: http://www.estonica.org/en/History/1939-1945_Estonia_and_World_War_II/German_occupation_in_Estonia_1941-1944/ (4.04.2021).
- Himmelfarb, G. (2004). *The New History and the Old: Critical Essays and Reappraisals. Revised Edition*. London: Harvard University Press.
- Hoffer, P.C. (2008). *The Historians' Paradox. The Study of History in Our Time*. New York: New York University Press.
- Immigration and Refugee Board of Canada (1992). *Ethnic Minorities*. Pobrano z: <https://www.refworld.org/docid/3ae6a81210.html> (22.03.2021).
- Iwaskiw, W.R. (1995). *Estonia: A Country Study*. Pobrano z: [Estonia \(countrystudies.us\)](http://estonia.countrystudies.us) (12.09.2021).
- Jornonen, O. (2017). *Settlement of Finland Begins*. Pobrane z: <http://uralica.com/earlyfin.htm> (3.04.2021).
- Kern, K., Joas, M., Jahn, D. (2008). Governing a Common Sea: Comparative Patterns for Sustainable Development. W: K. Kern, M. Joas, D. Jahn (red.), *Environmental Policies in the Baltic Sea Region* (s. 215–230). London: Earthscan.
- Kirbiš, A. (2013). Political Participation and Non-democratic Political Culture in Western Europe, East-Central Europe and Post-Yugoslav Countries. W: K.N. Demetriou (red.), *Democracy in Transition: Political Participation in the European Union* (s. 225–251). Berlin: Springer.
- Kuczkiwicz-Fraś, A. (2012). Język jako determinant tożsamości narodowej i państwowej w Pakistanie i Bangladeszu. *Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 20/2 (2/2), 123–141.
- Lewandowski, J. (2002). *Historia Estonii*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Moczulski, L. (2010). *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*. Warszawa: Zona Zero.

- Nutt, M. (2016). *What Made the Restoration of Estonian Independence Possible?* Pobrano z: <https://icds.ee/en/what-made-the-restoration-of-estonian-independence-possible> (6.04.2021).
- OECD (2019). *PISA 2018 Results*. Pobrano z: <https://www.oecd.org/pisa/publications> (6.04.2021).
- Okulicz-Kozaryn, Ł. (1993). *Finowie zachodni*. Warszawa: Letter Quality.
- Pawłuszko, T. (2013). *Wstęp do metodologii badań politologicznych. Skrypt akademicki*. Częstochowa: Polskie Towarzystwo Geopolityczne.
- Rudnicki, J. *Zakon Kawalerów Mieczowych*. Pobrano z: <https://historia-polski.klp.pl/sl-44.html> (3.04.2021).
- Sakkov, S. (2014). Towards Nordic-Baltic Defence Cooperation: A View from Estonia. W: A.S. Dahl, P. Järvenpää (red.), *Northern Security and Global Politics: Nordic-Baltic Strategic Influence in a Post-unipolar World* (s. 155–169). Abingdon: Taylor & Francis.
- Sakova-Merivee, A. (2015). *Eestlus ja saksa keel*. Pobrano z: <https://sirp.ee/sl-artiklid/c7-kirjandus/eestlus-ja-saksa-keel> (8.04.2021).
- Schermes, J.J. (2007). *Understanding Principles of Politics and the State*. Lanham: University Press of America.
- Statistics Estonia. *Population Figure*. Pobrano z: <https://www.stat.ee/en/avasta-statistikat/valdkonnad/rahvastik/population-figure> (23.03.2021).
- Šumah, Š. (2018). *Corruption, Causes and Consequences*. Pobrano z: <https://www.intechopen.com/chapters/58969> (23.03.2021).
- Szabaciuk, A. (2016). Polityka etniczna Republiki Estońskiej. *Wschodnioznastwo*, 10, 219–240.
- The Economist Intelligence Unit (2013). *Democracy Index 2012. Democracy at a Standstill*. London.
- The Economist Intelligence Unit (2021). *Democracy Index 2020. In Sickness and in Health?* London.
- Tõnurist, A. (2013). Ethnic Structure of Population in Estonia. Small Ethnic Groups. *Census Snapshots 2013*. Pobrano z: https://web.archive.org/web/20200801000000*/https://www.stat.ee/dokumendid/71346 (28.03.2021).
- Transparency International (2021). *Corruption Perceptions Index, 2020*. Pobrano z: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020> (6.04.2021).
- Transparency International. *What Is Corruption*. Pobrano z: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption> (6.04.2021).
- Wiśniewska, U. (2015). Edukacja napędza wzrost. *Forbes*. Pobrano z: <https://www.forbes.pl/opinie/poziom-edukacji-a-wzrost-gospodarczy/0rvyff6> (6.04.2021).
- Yengoyan, A.A. (2006). Introduction: On the Issue of Comparison. W: A.A. Yengoyan (red.), *Modes of Comparison. Theory & Practise* (s. 1–31). Dearborn: University of Michigan Press.

Cytowanie

- Kaczmarek, K. (2022). Transformacja Estonii po rozpadzie Związku Radzieckiego. Determinanty historyczne i analiza porównawcza skutków. *Acta Politica Polonica*, 2 (54), 5–15. DOI: 10.18276/ap.2022.54-01.